

LA REGIÓ D'HIVERNADA TRANSHUMANT DEL PLA DE LLEIDA: LA SEVA INFLUÈNCIA AL RIPOLLÈS ENTRE ELS SEGLES XVI-XVIII

La ramaderia ha estat molt sovint oblidada a l'hora de conèixer la història de les nostres terres. Als estudis sobre les terres de Lleida podem trobar sobretot referències a l'agricultura, als cultius, als regadius i als projectes de regadius, a l'horta o sobre els baixos rendiments dels cereals i les dificultats cícliques de l'agricultura a les nostres terres; s'oblida però el paper central que el món de la ramaderia i la transhumància tenia històricament al Pirineu i a la plana de Lleida. Aquest oblit es pot fer extensiu a molts altres llocs de Catalunya. Potser es considerava que vista la importància que la historiografia castellana concedia a la transhumància i a la institució de la Mesta, i sense cap institució ni documentació similar a Catalunya, en el nostre país no s'havia pogut desenvolupar cap gran indústria ramadera. Si tenim en compte, però, les nostres distàncies entre àrees de pastura d'hivern i d'estiu, sovint molt petites, la interrelació entre les comunitats de la muntanya i de la plana, o la complementarietat que a cops existia entre agricultura i ramaderia, cal preguntar-se si era necessària una institució per fomentar i regular aquesta gran indústria i mercat ramader.

Un altre factor que possiblement ha condicionat la recerca sobre el món ramader a Catalunya ha estat una visió excessivament folkloritzant. Així, se'ns ha parlat molt més dels pastors que no pas dels ramaders, i evidentment molt més de la seva cultura, costums, pràctiques i coneixements, o de les xarxes de carrerades, que no pas de l'economia i el mercat que hi havia al darrere d'aquests fenòmens; sens dubte, sense conèixer el mercat ramader i la seva importància econòmica no es pot entendre el grau d'especialització dels pastors, els seus grans coneixements acumulats sobre bestiar, o per quina raó es va conformar amb el pas dels segles una xarxa tan complexa de camins ramaders. Malgrat aquests condicionants cal destacar treballs força interessants, com el de Salvador Vilarrasa, *La vida dels pastors*, al Ripollès (1935), o excepcionals dins l'etnografia europea, com el de Ramon Violant, *La vida pastoral al Pallars* (1937-1945).¹ Als anys 40 també hi va haver una aproximació geogràfica al món pastoral i transhumant, gràcies al treball de Joan Vilà Valentí i Salvador Llobet.² Les seves enquestes sobre la transhumància als anys 1940 i el mapa que en resultà han estat àmpliament difosos, però la visió resultant també és força parcial; així cal tenir en compte que els resultats reflecteixen, princi-

Ignasi Ros i Fontana.
Ecomuseu de les valls
d'Àneu

palment, el fet geogràfic de la transhumància en uns anys força concrets, i és perillós pensar que les seves dades es poden fer extensives, mecànicament, a d'altres períodes històrics.

Potser el tema pastoral mereixia aquesta atenció sincrònica i ahistòrica, però en tot cas ha mancat un contrapunt econòmic, social i històric. Si estudiem la transhumància al llarg de períodes temporals més amplis, al llarg de diversos segles, podrem observar que malgrat la *longue durée* i la suposada gran continuïtat i immobilitat de les activitats pastorals, aquestes han canviat força al llarg dels temps. La transhumància és una activitat adaptativa i canviant, i davant els canvis soferts per les pastures d'hivern i d'estiu, els canvis socials i econòmics o, per exemple, davant una guerra, les estratègies ramaderes canvien immediatament.

La ramaderia transhumant a la plana de Lleida, s. XVI-XVIII

Als segles XVI, XVII i XVIII grans ramats d'ovins, en alguns casos de milers de caps, es movien anualment i cíclicament, entre el Pirineu i la plana de Lleida. El bestiar de Lleida anava a *estivar* a la muntanya i, sobretot, en més gran nombre, el bestiar dels grans propietaris pirinencs baixava a hivernar al pla de Lleida, sempre seguint els antiquíssims camins ramaders, anomenats *carrerada* i *cabanera* en aquesta regió. La paraula bestiar, a les nostres terres, de segles enrera i fins fa ben pocs dies, era sinònim d'ovelles, corders, borrechs, moltons i marrans; per tant, quan parlem de ramaderia ens referim, sobretot, al bestiar oví.

Arribats els mesos d'octubre i novembre, i fins a maig, gairebé totes les *herbes i aigües* dels termes de la plana ja estaven arrendades als grans ramaders transhumants pirinencs, a cops amb anys d'antelació: *Sol Ixent*, *Sol Ponent*, Grealó, Vinatesa, Torre dels Frares, Almenarilla i Albarès a Lleida, els Alamús, Alcoletge, Montagut, Raimat, Sucs, Almacelles, Malpartit, Gimènells, Alcarràs, Soses i Vilanova de Remolins, Aitona, Artesa, Castellldans, Aspa, Alfès, Alcanó, Sunyer, Binfaro, Tabac, Montoliu, Sudanell, Sarroca, Torresserona, Torrefarrera, Alguaire, Almenar, La Portella, Ratera, Corregó, etc, fins a pràcticament ocupar tot el territori. Els ramats pasturaven o *peixien* la pràctica totalitat del terme, els rostolls, els marges, els tossals, les serres, els guarets, les vinyes, l'horta, el secà, posant només límits temporals segons de quin tipus de terres es tractés. Així, per exemple, els ramats només podien entrar a les vinyes a menjar les fulles quan ja s'havia veremat, o fins passat el mes de febrer els pagesos no podien llaurar els seus camps i llavors els ramats s'havien de retirar; d'altra banda es prohibia que els ramats entressin als canyars. Els propietaris dels termes, municipis, noblesa, senyors de Lleida, ordes religiosos, la Pia Almoina o el Capítol de la Catedral, també havien de proporcionar corrals, cabanes i basses, on es recollia l'aigua de pluja o bé, en altres casos, s'emplenaven de la xarxa de reg.

Aquests termes s'organitzaven a partir de les pletes (o corrals); així, en un mateix terme hi podia haver diverses pletes, i per tant, més d'una ramada transhumant (o *cabanada*, que és com s'anomenen dins la documentació), però ja a inicis del segle XVI es pot observar una tendència a fusionar pletes per encabir-hi ramades més grans; per exemple Raimat i Sucs, que passa de quatre pletes a una o dues, però llogades a una mateixa companyia, o Vinatesa, que passa d'arrendar-se per meitats, a arrendar-se juntament amb altres petits termes com Cogullada, Astor, la Miquela, Sedaó i la quadra de Sant Esperit. Evidentment, la transhumància ja es practicava de molts segles abans, tant que es fa difícil establir el seu origen. Però creiem que és a finals del segle XV i, especialment, a inici del segle XVI, quan passades les guerres sembla que es conforma una poderosa indústria i mercat ramader.

Al mateix temps que augmenta la mida dels termes també havia d'augmentar el volum dels ramats; així molt sovint aquestes ramades grans eren el fruit de la col·laboració entre diversos ramaders pirinencs, que formaven el que anomenaven una *companyia*, on ajuntaven els seus ramats i pastors per tal de reduir despeses, optimitzar els recursos i poder optar a l'arrendament dels millors i més grans termes. Aquestes companyies, administrades per un dels ramaders o per un majordom o encarregat, tenien molta cura d'anotar totes les despeses i tot allò que cada ramader gastava o donava a favor de la companyia al llarg de l'hivernada, i dels viatges de baixada i pujada dels ramats, per tal de sumar després totes les despeses i dividir-les pel nombre de caps de bestiar de manera que cadascú pagava segons els seus caps. Un cop arribats a la muntanya, a l'estiu, les companyies passaven comptes i es desfeien fins a la tardor, quan s'iniciava de nou el descens vers la plana.

Els ramaders pirinencs, molt potents econòmicament, sovint tenien moltes altres ocupacions, moltes terres, fargues pirinenques, o bé eren comerciants, o nobles; també hi podem trobar molts notaris. Només baixaven a Lleida dos o tres cops al llarg de l'hivern per tal de veure la ramada, sobretot en el moment de la cria, de pagar els termes arrendats i anar a alguna fira. Eren els pastors assalariats els qui s'estaven a les pletes tot l'hivern, vivint en cabanes i formant agrupacions força nombroses. Sovint trobem un pastor, com a màxim, per cada 200 ovelles. Generalment els ramats que baixaven fins el Pla de Lleida eren de cria, és a dir d'ovelles prenyades, que parien els corders durant l'hivern, ja que així donaven les millors pastures a les bèsties més productives i que més les necessitaven. Els mascles (els marrans), les corderes i borregues (femelles que es quedaven per tal de reposar ovelles, però que encara no criaven) i els moltons (corders que guardaven per vendre com a carn), a cops es quedaven en pastures més dolentes, més difícils però molt més barates.

Els pastors assalariats estaven molt jerarquitzats, i el *cap-ramada* o majoral tenia molt poder: per administrar diners, fer pagaments d'herbes, ocupar-se de renovar els contractes d'arrendament d'herbes en nom de l'amo, comprar blat per als pastors i ordi per als gossos (mastins), i fer-lo pastar, comprar rama d'oliver per als corders, contractar més pastors o acomiadar-ne, etc. Aquests pastors, amb més antiguitat a la companyia, sovint també eren propietaris d'alguns caps de bestiar, fins a una quarantena, a cops més, i sovint se'n

venien en arribar a les fires de la plana o abans de marxar cap a la muntanya per tal de fer-hi benefici. Els amos, en general, consideraven positiu que els pastors tinguessin alguns caps de bestiar, ja que així tenien més interès per guardar millor tota la ramada. Com veiem, ja al segle XVI i XVII aquestes companyies funcionaven gairebé com empreses capitalistes, amb diversos socis (els ramaders), amb accions (les ovelles), amb una estricta comptabilitat i, fins i tot, amb incentius per a alguns dels treballadors (els pastors).

Aquests moviments regulars del bestiar entre el Pirineu i la Plana de Lleida, tingueren enormes repercussions econòmiques, socials i culturals a la ciutat de Lleida, que al segle XVI i XVII, i també posteriorment, esdevingué una gran capital ramadera. Precisament, a partir dels anys 1520-1540, que com hem dit creiem que és quan, aproximadament, es produeix un increment de l'activitat transhumant o, si més no, canvis molt importants, es comencen a formar, a redós del Capítol de la Catedral i de la Paeria, les sèries documentals que ens són tan útils per estudiar aquest fenomen dels arrendaments de pastures i les anomenades carnisseries. Aquestes dues institucions lleidatanes, propietàries de pastures que llogaven als ramats de muntanya, donen, doncs, una major importància a l'activitat ramadera i al negoci que genera; no és estrany, ja que els lloguers suposaven uns ingressos molt importants, de milers de lliures, que es cobraven en metàl·lic i amb regularitat, i sense estar subjectes a fluctuacions, com les rendes agràries, que depenien de les inclemències meteorològiques o d'altres circumstàncies. Precisament en aquests documents, podem observar com aquestes institucions deixen d'oferir petites pletes, vàlides per a petits ramats, i cada cop ofereixen termes més grans; també s'observa com els preus de les pastures s'incrementen gairebé a cada subhasta o arrendament; sens dubte un reflex de canvis molt importants que es produïen al voltant del negoci ramader.

Gràcies a la transhumància vers aquestes herbes conflueixen als voltants de Lleida, any rera any, ramats, pastors i, periòdicament, també els ramaders propietaris originaris de les valls compreses entre la vall de Benasc i la vall de Ribes. L'àrea d'influència i capitalitat de la ciutat, s'estenia, doncs, per bona part del Pirineu d'Aragó, de Catalunya i d'Andorra, però les repercussions de la indústria ramadera també arribaven a la resta de Catalunya, especialment a Barcelona, a d'altres punts d'Aragó i del nord del País Valencià, i fins i tot a les terres occitanes del sud de França. Aquestes ramades generaven un gran volum de negoci a través de la producció i el comerç de carn, de pells, de llana, de fems, el subministrament de productes diversos per a la manutenció de pastors i ramats, i sobretot a través del lloguer de les pastures d'hivern i el delme dels corders.

Precisament, a través del delme³ ens podem fer una idea de la dimensió de les ramades i del seu pes econòmic. L'hivern de l'any 1637-1638, el Capítol de la Catedral de Lleida delma a Alcarràs, a les dues pletes (*Coll estret* i *Coves*), els corders d'una mateixa companyia de ramaders benasquesos: es delmaren 1 363 corders, per tant la ramada tenia més de 1 500 ovelles. A Montagut, en dues pletes (*de la Coma* i *del pla*), es delmaren 2 027 corders a una altra companyia benasquesa, d'Ansils, que com a mínim necessitava d'un ramat

de més de 2 300 ovelles. A Grealó es delmaren 648 corders a una companyia ripollesa. A la Torre dels Frares (avui Torre Ribera) es delmaren 646 corders, a una companyia possiblement pallaresa. A Vinatesa es delmaren 918 corders d'una companyia ripollesa. A Almenarilla es delmaren 647 corders a una companyia pallaresa. A Raimat es delmaren 944 corders a una companyia de l'Alta Ribagorça. A Malpartit es delmaren 1 216 corders d'una companyia de Castanesa, Viu de Llevata i Gotarta. A Sucs es delmaren 1 984 corders a una companyia de l'Alta Ribagorça. A Gimènells es delmaren 3 625 corders d'uns altres ribagorçans. A Almacelles, a diverses companyies ribagorçanes i araneses els delmaren almenys 4 053 corders. En total, només a través d'aquests 11 termes del Segrià, de gran tradició transhumant, el Capítol de la Catedral, que era el delmador, els mesos d'abril i maig de 1638, hi comptabilitza 18 071 corders i, per tant, una xifra encara superior d'ovelles. Aquesta xifra de corders és força fiable i no pas de les més elevades; només tres anys abans, l'hivern de 1634-1635, el Capítol, en aquests mateixos termes i amb les mateixes companyies, havia comptat 21 424 corders; per tant, l'hivern de 1637-1638 era més aviat dolent.

Si tenim en compte que ens manquen les dades de molts altres termes del voltant de Lleida, alguns de tant importants com Vallfogona, Bellví, Bell-lloc, Térmens, Almenar, Altorrí, etc., possiblement podríem pensar que la transhumància pirinenca portava cada hivern a la regió més propera de la ciutat de Lleida més de 100 000 ovelles, que a partir de primers de gener començaven a parir i criar una xifra un xic inferior de corders. El volum de negoci i de moviment de diners que podem imaginar a partir d'aquestes xifres de bestiar és molt important; per exemple, aquest mateix any, l'administració de Carnisseries de la Paeria compra ovelles a pràcticament una lliura per cap (20 sous), els corders aquell any es pagaven a una mica més de mitja lliura (entre 10 i 13 sous), i els moltons a més de lliura i mitja (entre 30 i 38 sous).

La presència transhumant ripollesa al pla de Lleida, s. XVI-XVIII

Aquests delmes de corders de 1638 a Vinatesa i Grealó corresponen, respectivament, als ramaders ripollesos Ventallola, també dit Casabona, de Ribes de Freser, i Tubau, de Serrat. La seva presència, l'hivern de 1638, a la plana de Lleida, no és anecdòtica o accidental. Com a mínim entre els segles XVI i XVIII, gairebé cada any hi ha presència de ramaders i companyies de la vall de Ribes (com podem veure en detall dins el llistat annex a aquest treball). A través dels contractes d'arrendaments, d'entre els anys 1533 i 1751, d'una sèrie d'*herbes i aigües* dels voltants de Lleida,⁴ que eren en termes propietat del Capítol de la Catedral de Lleida, podem conèixer els noms i origen dels ramaders que transhumaven fins a la plana de Lleida. Evidentment no els podem conèixer tots, perquè la informació conservada a l'Arxiu Capitular només fa referència als termes de la seva propietat o a

alguns altres on hi tenien el delme, però la representativitat dels seus termes, la llarga durada de la informació i la complementarietat amb altres fonts, permeten treure força conclusions i fer-nos una idea real i fiable de la transhumància pirinenca, i en aquest cas més específicament ripollesa, vers la plana de Lleida. Els termes propietat del Capítol o gestionats per ell eren Vallfogona, a la Noguera (que també incloïa el Timonal, la Saida i les Penelles), Els Arcs, al Pla d'Urgell (amb també Gaten i Safareig), i al Segrià els termes de Almenarilla, Grealó i Olomins, Vinatesa (amb la Miquela, Cogullada i Astor), Tabac, Alcanó i Sunyer, tots ells a la riba esquerra del Segre; i a la riba dreta, també al Segrià, els termes de Soses i Vilanova de Remolins, Sucs i Raimat, i Montagut.

Com anirem veient, al llarg d'aquests més de 200 anys, entre 1533 i 1751, els ramaders ripollesos mai no llogaven termes de la riba dreta, i la seva zona predilecta d'hivernada era al voltant dels termes de Vinatesa, Tabac, Alcanó i Sunyer; en aquests quatre termes els ripollesos són, amb diferència, els ramaders que més anys els arrenden, seguits a molta distància per ramaders aranesos i d'altres procedències. En aquesta zona més oriental del Segrià, que limia amb les Garrigues, a banda dels termes del Capítol ja citats (Vinatesa, Sunyer, Tabac i Alcanó), també es pot deduir la presència de ramats ripollesos als antics termes i municipis de Pedrós, Binfaro, Montoliu, Sudanell, Sarroca, Alfès i Aspa. Aquesta presència en altres termes, dels quals no disposem de dades, es pot entreveure gràcies a les dades del delme, ja que sovint els corders que el Capítol de la Catedral delmava a Vinatesa o a Tabac s'havien de prorratejar amb altres termes, ja que els ramaders o companyies tenien sovint arrendat més d'un terme per passar un mateix hivern. D'altra banda, també es pot suposar aquesta presència, en altres termes, a través de les dades que ens ofereixen els contractes d'arrendament de Vinatesa, Grealó, Tabac, Alcanó i Sunyer, ja que sovint hi figuren uns fiadors o avaladors de la solvència dels ramaders, que acostumen a ser batlles o pagesos dels termes veïns, com Joan Ros, Tomàs Sunyer i Gibert de Binfaro, Joan Veya de Sunyer, Miquel i Francesc Anglès d'Alfès, Francesc Mallada d'Alcanó, o Pere Dalmau i Francesc Gomes de Sarroca de Lleida, batlles de termes que els ramats segurament també peixien. Aquests batlles i pagesos, amb els anys, teixien estretes relacions comercials amb els ramaders ripollesos, ja que el bestiar local es barrejava amb la ramada forastera durant l'hivern, a cops també a l'estiu, i sobretot perquè molt sovint aquests batlles i pagesos forts feien funcions de fonda i de subministradors de queviures i logística per als pastors i ramaders ripollesos. A través del mapa podem observar la situació i proximitat entre tots aquests termes citats, que constituïen la zona predilecta d'hivernada de ramats transhumants de la vall de Ribes.

Al segle XVI, amb les primeres dades recollides a partir de 1533 dins els llibres d'arrendaments de termes, ja apareixen els primers ramaders ripollesos a la zona comentada. Concretament entre 1533-1536 arrendà Vinatesa el majoral de mossèn Callar, que també apareix arrendant Tabac entre 1555-1567, on és identificat com Ramon Casals de Vilallonga, majoral de mossèn Callar. Així doncs és molt probable que entre aquests anys,

1533-1567, la presència fos continua i que també inclogués Vinatesa i algun altre terme, ja que el terme de Tabac era massa petit per sostenir una ramada transhumant al llarg d'un hivern, i sempre funcionava com a complement d'altres termes; d'altra banda, en aquests anys, els termes de Vinatesa, Tabac i Alcanó sempre eren arrendats pel batlle d'Alfès, Francesc Cerdà, que en tot cas devia subarrendar o actuar en nom de ramaders transhumants. A l'inici d'aquest període, entre 1539-1542, també apareix un ramader de Dòrria, Joan Morell, arrendant Tabac, fet que ens fa suposar que aquest ramader formava companyia amb els Callar i el seu majoral.

Ja entrada la segona meitat del segle XVI, l'any 1570 (només tres anys després de la darre-ra referència de Casals de Vilallonga) apareix un nou ramader arrendant Tabac i Vinatesa, Joan Casabona, de Sant Esteve de les Pardines, a cops representat pel seu fill, el magnífic mossèn Francesc Casabona. L'arrendament d'aquests dos termes, en contractes de tres anys de durada, s'anirà repetint, gairebé de forma ininterrompuda, fins l'any 1592. Tabac, però, entre els anys 1582 i 1588, serà arrendat per Joan Bordet, majoral d'Antoni Rosset, ramader de Sant Joan de les Abadesses; aquesta presència podria assenyalar la conformació d'una companyia entre Casabona, Rosset, i altres ramaders, o simplement en Rosset havia fet l'arrendament pel seu compte, tot i que tenia altres pastures, com Binfaro, ja que la fiança la dóna sempre un pagès d'aquesta localitat (desapareguda a causa de la Guerra dels Segadors).

A finals del segle XVI i inicis del XVII, entre 1595 i 1616, les pastures de Vinatesa i Tabac passaren a ésser controlades i arrendades per una companyia de ramaders aranesos i aneuencs. L'hivern de 1617-1618, però, els ramaders ripollesos recuperaren l'arrendament d'aquests termes; Bertrà Famades, majoral de Cristòfol Tubau de Serrat, arrendà Vinatesa, i Guillem Casabona, majoral i procurador de Pere Ramon, pagès de Bruguera, arrendà Tabac. A partir d'aquesta data, podem parlar amb tota seguretat que els arrendaments de Vinatesa, Tabac, i potser també Grealó, formen part de l'estratègia conjunta d'una companyia formada per diversos ramaders ripollesos. Diverses coincidències al llarg dels anys així ho indiquen. Per exemple, a partir dels anys 1620 i fins a la Guerra dels Segadors hi ha moltes alternances i combinacions entre ramaders a l'hora de signar els contractes, fins i tot són signats per dos ramaders al mateix temps; també es van repetint els mateixos fiadors (Anglès d'Alfès i Minguet de Torregrossa) donant *fermança* a ramaders diferents; finalment, a través de les dades del delme⁵ també es constata la presència de més ramaders, i malgrat que sovint només es dóna el nom del ramader principal s'especifica que n'hi ha d'*altres*. Així podem associar amb tota seguretat la presència de Jordà Roca, de Pardines, i el seu majoral Joan Billerut, amb la de Joan Ventallola, de Ribes de Freser, i el seu majoral Esteve Riquer, i també amb Bernat Boix, ramader del mas de Pardinella de la parròquia de Sant Pere de Montgrony i, fins i tot, amb la de Pere Capdevila, ramader de Sant Jaume de Frontanyà (Berguedà). Aquesta associació entre ramaders de la Vall de Ribes, de Sant Pere de Montgrony o de Gombrèn, i de Sant Jaume de Frontanyà, possi-

blement ens indica la direcció de la ruta o carrerada que els ramaders de la Vall de Ribes seguien en la seva transhumància vers la plana de Lleida. D'altra banda, en aquests mateixos anys, previs a la Guerra dels Segadors, també trobem Cristòfol i Onofre Tubau, de Serrat, i el seu majoral Bernat Mojada, presents a Grealó i Olomins, i fins i tot a Tabac, amb la fiança de Minguet i Anglès, fet que ens podria indicar que també estaven estretament vinculats a la companyia de Ventaïola, Boix i altres.

A banda dels noms dels ramaders i els seus majorals, gràcies als contractes d'arrendament coneixem el preu, força elevat, que calia pagar per les herbes i aigües de l'hivernada⁶ i, al mateix temps, a partir del delme podem fer-nos una idea aproximada del volum de bestiar dels ramats transhumants ripollesos. Així, per exemple, el contracte d'arrendament de Vinatesa, des de Santes Creus de Maig de 1634 fins a Santes Creus de Maig de 1638, en nom de Joan Ventallola, costà 1 940 lliures, 485 anuals. El contracte s'havia signat a Lleida el dia 11 de maig de 1633, per tant amb un any d'antelació al venciment del contracte anterior, cosa que succeïa sovint per tal d'assegurar-se els arrendaments davant la competència d'altres companyies ramaderes.⁷ El mes de maig de 1635 (hivern de 1634-1635) els delmers van trobar a Vinatesa 1 024 corders de Ventallola i altres ramaders; el maig de 1638 els delmers hi van trobar 918 corders; per tant la ramada havia d'estar conformada per una mica més d'un miler d'ovelles. Si tenim en compte, per exemple, que els corders l'any 1638 es pagaven a uns 10 sous per cap (mitja lliura), el cost del terme pràcticament s'enduia tota la producció de corders (uns 882) i encara cal descomptar el delme i la primícia dels corders (que suposava 54 corders, de cada 17, un).⁸ A aquestes despeses, de terme i delme, s'hi havia d'afegir encara les genys menyspreables despeses de manutenció dels pastors, dels seus salaris, de viatges i dret de pas de la ramada per la cabanera, de viatges dels amos per tal de visitar i supervisar l'estat de la ramada al llarg de l'hivern, o altres imprevistos o necessitats de la ramada. La xifra final de despeses era doncs molt elevada, però cal tenir present que el mercat de carn era sobretot de moltons (per tant els ramaders els acostumaven a vendre la producció de carn quan ja tenien dos anys i havien triplicat el seu valor), i que dels ramats s'extreien molts altres productes de gran valor comercial, com la llana (amb el valor de la qual pràcticament es podia pagar el terme), la pell i els fems.

A la segona meitat del segle XVII, l'any 1653, un cop acabada la Guerra dels Segadors i els seus grans estralls a la plana de Lleida, es reprengueren els arrendaments o, si més no, les anotacions dels arrendaments de les pastures del Capítol de la Catedral. La guerra suposà un fort trencament que provocà, fins i tot, la desaparició d'alguns pobles; en conseqüència, també es produí una possible disminució de la qualitat de les pastures però, sobretot, a causa dels anys de guerra es produí una momentània disminució de la pressió ramadera, amb la consegüent reducció dels preus de les herbes. L'any 1653, el primer any amb anotacions, Joan Gosteny, de Sant Jaume de Queralbs i Pere Guinart, de Sant Sadurní arrendaren Vinatesa per 350 lliures (135 menys que el darrer arrendament, de 1638-1642,

per part de Joan Ventallola). Després de la guerra el Capítol passà a administrar i arrendar dos nous termes, Alcanó i Sunyer, també situats en aquesta regió oriental del Segrià. Alcanó només apareix anotat en els llibres d'arrendaments entre els anys 1676 i 1700, i al llarg d'aquests 24 anys només fou arrendat per ramaders de la vall de Ribes, que devien conformar una única companyia; els primers anys són titulars dels arrendaments Antonio Auqué (possiblement de Queralbs) i Francesc Costa Nadal, de Ribes de Freser; després Ramon Tubau i Pere Dalmau, de Serrat; finalment Dionís Calsan, de Queralbs i Pere Dalmau, de Sarroca de Lleida.⁹

Malgrat que les dades d'Alcanó deixaren de ser consignades en els llibres d'arrendaments a partir de 1697, continuà la presència dels ramaders ripollesos a través del terme de Sunyer (que precisament es començà a anotar a partir de 1697) i de Tabac. Malgrat aquests canvis de termes al llarg del segle XVIII els arrendaments realitzats per la mateixa companyia ripollesa s'anaren succeïnt; durant els anys de la Guerra de Successió i els immediatament posteriors continuem trobant els mateixos cognoms, en Joan Auqué i Pere Calsan, de Queralbs, Josep i Ramon Tubau, de Serrat, i a més Isidre i Pau Sant Jaume i Gregori Dalmau, també de Serrat.

A partir dels anys 1720 i fins a l'any 1756 (el darrer any amb dades, de moment), els arrendaments seran majoritàriament per part de ramaders de Queralbs, sobretot de Josep Abel a l'inici del període i de Joan Abel els darrers anys, però també amb presències de Pau i Batista Martí, i Jaume i Josep Pintó formant companyia amb Abel. En aquests darrers anys, gràcies al delme dels anys 1740, es posa de manifest que aquesta companyia utilitzava un territori encara més ampli, ja que sovint, junt amb Tabac, també pasturaven els termes de Binfaro i Aspa, Pedrós i Montoliu o Alfès i Sunyer, i de Quatre Pilars, a Lleida.¹⁰ L'any 1732, un ramader de Serrat, Pere Joan Dalmau, junt amb Tabac, també pasturava els termes d'Alfès, Sudanell i Alcanó.

Hem mostrat de manera succinta, i es pot observar de forma més detallada dins el llistat annex, l'estreta i habitual relació transhumant entre el Ripollès, i especialment la Vall de Ribes, i els municipis més orientals del Segrià, que limiten amb la comarca de les Garrigues. Aquesta relació entre ambdós territoris segurament s'estruncà al segle XIX, sense deixar gairebé rastre dins la memòria col·lectiva de les comunitats ramaderes ripolleses. L'esment d'aquesta transhumància tampoc és present dins els estudis sobre la transhumància realitzats per Vilà Valentí i Llobet als anys 1940, fet que posa de relleu els inconvenients de considerar com a vàlids històricament els resultats d'estudis sincrònics, pensant que la transhumància ha estat una activitat immutable al llarg dels segles. Aquest oblit de la transhumància vers Lleida ens hauria de fer qüestionar la validesa històrica d'aquest tipus de treballs i, també, fer-nos veure i representar les carrerades més aviat com una gran xarxa interconnectada que no pas com un camí amb un origen i una destinació determinades.

ANNEX

Arrendaments de termes del pla de Lleida per part de ramaders ripollesos (1533-1756)

ANYS	RAMADERS	POBLE	TERME	FIANÇA
1533-1536	Majoral de mossèn Callar		Vinatesa	
1539-1541	Joan Morell	Dòrria	Tabac	
1555-1558	Ramon Casals, ganader de la vegueria de Camprodon	Vilallonga	Tabac	
1558-1561	Ramon Casals, maioral de mº Callar	Vilallonga	Tabac	
1561-1564	Ramon Casals, maioral de mº Callar	Vilallonga	Tabac	
1564-1567	Ramon Casals, ganader de mº Cadellar	Vilallonga	Tabac	
1570-1573	Joan Casabona, parròquia de Sant Esteve	Pardines	Tabac	
1574-1577	Joan Casabona, ganader del lloch de Pardines de la vegueria de Ribes	Pardines	Vinatesa	
1575-1576	Mag. mº Francesch Casabona, en nom propi y com a procurador de Joan Casabona, ganader lur pare	Pardines	Tabac	
1577-1580	Joan Casabona, ganader del lloch de Pardines de la vegueria de Ribes	Pardines	Vinatesa	
1580-1583	Joan Casabona, ganader del lloch de Pardines de la vegueria de Ribes	Pardines	Vinatesa	Matheu Scolà de Bellvís
1583-1586	Joan Casabona, ganader del lloch de Pardines de la vegueria de Ribes	Pardines	Vinatesa	
1582-1583	Joan Bleya, pagès del lloch de Sunyer		Tabac	Joan Ros de Bimfaro
1584-1585	Joan Bordet, maioral de Antoni Rosset de St. Joan de les Abadesses	St. Joan de les Abadesses	Tabac	Joan Ros pagès de Bimfaro
1585-1588	Joan Bordet, maioral de Antoni Rosset ganader del lloch de St. Joan de les Abadesses	St. Joan de les Abadesses	Tabac	Joan Ros de Bimfaro

ANYS	RAMADERS	POBLE	TERME	FIANÇA
1586-1589	Joan Casabona, ganader del lloch de Pardines de la vegueria de Ribes	Pardines	Vinatesa	
1589-1592	Joan Casabona, ganader del lloch de Pardines de la vegueria de Ribes	Pardines	Vinatesa	
1617-1618	Bertra Famades, majoral de Christophol Tubaut, de Serrat de la vegueria de Ribes, bisbat d'Urgell	Serrat	Vinatesa	Joan Veya balle de Sunyer pnt. y Miquel Miret absent
1617-1618	Guillem Casabona, majoral y procurador de Pere Ramon pagès de Bruguera, Dioc. de Urgell	Bruguera	Tabac	t. Gibert balle de Bimfaro
1618-1621	Joan Billerut, pastor o majoral de Jorda Roca, parroquia de St. Esteve de les Pardines de la vall de Ribes	Pardines	Vinatesa	t. Gibert balle de Bimfaro y Tomas Sunyer de Bimfaro
1621-1625	Jorda Roca, ganader del lloch de Pardines, y a Joan Vantallol del lloch de Ribes	Pardines i Ribes	Vinatesa	
1633-1637	Joan Ventallola, ganader del lloc de Ribes, bisbat d'Urgell, absent y Asteve Riquer son rabadà present	Ribes de Freser	Vinatesa	Miquel Anglès d'Alfès
1633-1634	Bernat Boig, ganader habitant en lo mas de Pardinelles, parrochia de St. Pere de Mogrony, dioc. de Vic	St. Pere de Montgrony	Arcs	Miquel Gras de Miralcamp
1634-1638	Anofre Tubau, pagès de Serrat, vall de Ribes, parrochia de St. Antoni de Fustanyà	Serrat	Grealó	Anglès d'Alfès i Minguet de Torregrossa
1638-1642	Joan Ventajola, ganader del lloc de Ribes,	Ribes	Vinatesa	
1638-1639	Pere Capdevila, ganader del lloc de St. Jaume de Frontanyà	St. Jaume de Frontanyà	Tabac	
1639-1643	Cristofol Tubau de Serrat, vall de Ribes, St. Antoni de Fustanyà. Bernat Mojada son majoral	Serrat	Grealó	
1639-1640	Boix, ganader de Gumbrenchs, dioc. de Vic	Gombrèn	Tabac	Francesch Anglès d'Alfès
1641-1642	Christophol Tubau, ganader del lloc de Serrat	Serrat	Tabac	

ANYS	RAMADERS	POBLE	TERME	FIANÇA
1653-1654	Joan Gosteny de St. Jaume de. Queralt y a Pere Guinart de St Saturní, ganaders de la vall de Ribes	Queralbs i St. Sadurní	Vinatesa	Montserrat Minguet de Torregrossa
1676-1680	Antonio Auqué et Fco. Costa Nadal		Alcanó	
1680-1684	Fco. Costa Nadal, ganaderio villa vallis de Ribes	Ribes	Alcanó	Pere Monclús d'Alfès i Fco. Mallada d'Alcanó
1684-1687	Francisco Costa Nadal, villa de Ribes	Ribes	Alcanó	Fco. Mallada
1692-1695	Raymundo Tubau, ganaderio loci de Serrat	Serrat	Alcanó	Fco. Mallada
1691-1692	Raymundo Tubau	Serrat	Olomins	Pere Dalmau ganader del lloc de Serrat
1695-1696	Dionís Calsan, ganader de la vall de Ribes de la parroquia de St. Jaume de Queralt, bisbat d'Urgell	Queralbs	Alcanó	
1697-1700	Pere Dalmau, ganader habitant en Sarroca		Alcanó	Fco. Gomes de Sarroca
1697-1698	Joan Auqué, ganader del lloch de Carauts, vall de Ribes, bisbat d'Urgell	Queralbs	Sunyer	Pere Dalmau, ganader habitant en Sarroca
1701-1702	Pere Calsan, de la vall de Ribes	Vall de Ribes	Sunyer	Pere Dalmau, ganader habitant en Sarroca
1704-1705	Joan Auqué	Queralbs	Sunyer	
1706-1708	Joan Auqué	Queralbs	Sunyer	
1708-1709	Josep Tubau		Tabac i la Sardera d'Alfès	
1708-1709	Ramon Tubau		Tabac i Sunyer	
1714-1715	Isidro Sant Jaume prefecto, seu maiorali gregu Gregory Dalmau, ganadery loci de Serrat	Serrat	Sunyer	
1714-1715	Paulo Sant Jaume, ganaderio parrochia de Serrat	Serrat	Tabac	F. Gibert de Sunyer
1717-1718	Gregorio Dalmau, loci de Serrat, vallis de Ribes, tanquam maiorali gregis Dña. Rosa Dalmau	Serrat	Vinatesa	
1722-1725	Josepho Abel, loci de Caraups, present	Queralbs	Sunyer	Mallada de Alcanó
1724-1725	Josepho Abel, loci de Caraups	Queralbs	Tabac	
1725-1728	Josepho Abel, loci de Caraups	Queralbs	Sunyer	
1728-1731	Josepho Abel, opidi de Caraups	Queralbs	Sunyer	

ANYS	RAMADERS	POBLE	TERME	FIANÇA
1728-1731	Josepho Abel, opidi de Caraups	Queralbs	Tabac	
1731-1732	Josepho Abel, Paulo Martí, Jacobó Pintó	Queralbs	Sunyer	
1732	Petro Joanni Dalmau, ganaderio oppidi de Serrat	Serrat	Tabac	
1732	Josepho Abel, opidi Caraups	Queralbs	Sunyer	
1733-1736	Josepho Pintó, oppidi Caraups, et societati	Queralbs	Sunyer	
1739-1740	Jacobo Pintó, ganaderio de Queralt, vallis de Ribes,	Queralbs	Tabac	
1742-1743	Baptista Martí, ganaderio de Caralps, vallis de Ribes	Queralbs	Sunyer i Tabac	
1743-1746	Josepho Abel, ganaderio oppidi de Caralps	Queralbs	Sunyer i Tabac	
1749-1752	Joanni Abel, ganaderio oppidi de Caralps, vallis de Ribes	Queralbs	Sunyer i Tabac	

Delme dels corders en termes arrendats per ramaders ripollesos

ANYS	RAMADERS/COMPRADORS	TERME	TOTAL CORDERS
1632	Ganaders Ventallola i Boix	Almenarilla	529 corders
1635	Joan Ventallola y altres	Almenarilla	1024 corder
1638	Nofre Tubau y altres	Grealó i Olamins	648 corders
1638	Juan Bona Cassa Ventalló	Vinatesa	918 corders
1641	Juan Cassabona Ventallola y altres	Vinatesa	663 corders
1641	Cristofol Tubau	Grealó i Olamins	533 corders
1685	Als mateixos ganaders, Nadal, Costa i altres	Alcanó	612 corders
1691	Ramon Tubau y Francesch Albau	Alcanó	629 corders
1718	Als vivanders de Lleida	Vinatesa	1006 corders
ANYS	RAMADERS/COMPRADORS	TERME	TOTAL CORDERS
1753	A tal Abel	Tabac	
1754	Joan Abel y comp.	Quatre Pilars	595 corders
1754	A tal Abel	Tabac	Prorratejat amb Alfès i Sunyer
1755	Joan Abel i companyia	Quatre Pilars	188 corders
1755	Joan Abel	Tabac	Prorratejat amb Sunyer
1756	Joan Abel	Tabac	Prorratejat amb Sunyer

Notes

1. Vilarrasa i Vall, Salvador: *La vida dels pastors*. Maideu, Ripoll, 1981 (2ona ed.); Violant i Simorra, Ramon: *La vida pastoral al Pallars*. Col·lecció Biblioteca Ramon Violant i Simorra, núm. 1, Garsineu edicions, Tremp, 2001.
2. Vilà Valentí, Joan: "Una encuesta sobre la trashumancia en Cataluña", *Pirineos*, any VI, núms. 17-18, Saragossa, juliol-desembre 1950.
3. A partir de dades extretes de la sèrie sobre Pabordies de l'Arxiu Capitular de Lleida.
4. Gràcies al buidatge dels *Liber arrendamentorum*, núms. 48, 49, 50 i 51, de l'Arxiu Capitular de Lleida.
5. Dades que a partir d'aquests anys es conserven amb força continuïtat dins la sèrie Pabordies de l'ACL.
6. A partir de dades extretes del *Liber arrendamentorum*, núm 48, ACL.
7. En aquest cas el majoral de Ventallola ofertà per Vinatesa, respecte al contracte de 1630-1634, 35 lliures més (485 en total). Així aconseguiren prendre l'arrendament a una companyia aranesa que havia pagat 450 lliures per any. Aquesta companyia aranesa, al seu torn, havia pres Vinatesa a una companyia pallaresa ofertant 50 lliures més a les 400 que pagaven entre 1627-1630. En conseqüència, en pocs anys, el preu s'incrementà en 85 lliures. Aquest fet potser també explica l'alt cost del terme respecte al ramat i corders que hi podien encabir els ramaders.
8. Una anàlisi similar podem fer al terme de Grealó i Olomins, que limita amb Vinatesa, on en aquests mateixos anys també hi són presents ramaders ripollesos. L'arrendament vigent entre els anys 1634 i 1638 el realitzà Onofre Tubau de Serrat. El preu del terme era de 1580 lliures, 395 anuals, i l'hivern de 1637-1638 els delmers hi trobaren 648 corders.
9. Aquest darrer ramader possiblement passà a residir a Sarroca de Lleida, ja que en el darrer arrendament d'Alcanó de 1697 (i en altres de Sunyer, posteriors) hi figura com a ramader resident en aquesta localitat. Era força habitual que alguns ramaders i pastors pirinencs acabessin canviant el seu lloc de residència, per interessos econòmics, per obtenir un major control de les pastures d'hivern o per altres causes, com pot ser a través d'algun matrimoni.
10. A la fi d'aquest període, els anys 1754 i 1755, i gràcies al delme, podem observar que Joan Abel també arrendà el terme de Quatre Pilars a la Paeria de Lleida.

